

KİTAP TANITIMI/ BOOK REVIEW

KİTAP İNCELEMESİ

**Târih-i Sistân, Çev. Vural Öntürk, Ayışığı Kitapları,
İstanbul 2018, 380 s.**

*Mehmet ÖZER**

Sistan kelimesinin etimolojik kökeni bir Türk kavmi olan Sakalar/İskitler'a dayanır. Orta Farsça'da "sakaların ülkesi" anlamındaki "sakastân" kelimesinden gelip, Farsça'da Sîstân, Arapça'da ise Sicistan şeklini almıştır. Günümüzde ise, İran ve Afganistan'ın belirli kısımları içerisinde kalan bölgeye denilmektedir.¹ Sistan şehri, MÖ 4000 yılında Gerşasb b. Esret tarafından kurulmuştur. Sistân, tarihi boyunca pek çok hanedanlığa, devlete ev sahipliği yapan bir bölgedir. Bölge, gerek İslam fetihlerinden önce gerekse de İslam fetihlerinden sonra birçok önemli devletin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Bölgenin tarihini incelediğimizde; Persler ve Sasaniler gibi iki büyük devletin hâkimiyeti altında İran'ın doğu sınırını oluşturmuştur. İslam fetihleriyle birlikte ise, Medine İslam Devleti, Emeviler, Abbasiler, Tahiriler, Saffariler, Samaniler, Gazneliler, Selçuklular, Gurlular, Harezmsahlr, Moğollar, İlhanlılar, Timurlular, Safeviler gibi devletlerin hakimiyeti altında bulunmuştur.

Bu yazımızda takdim edeceğimiz "Târih-i Sistân" adlı eser, Sistân'ın kuruluşundan itibaren İslâm öncesi ve sonrası tarihini konu edinir. Anonim bir kaynak olan eserin ilk defa 1053-1054 senesinde kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Şehir tarihçiliğinin önemli ve değerli bir numunesi olarak karşımıza çıkan eserin Sistân'ın en eski tarihinden 1363-1364 yılı olaylarına kadar geçen süreci anlattığı görülür. Farsça olarak kaleme alınan eserin, üç ayrı müellif tarafından yazıldığı sanılmaktadır. Genelde İran'ın özelde ise Sistân'ın siyasi, coğrafi, toplumsal ve kültürel yapısını anlatan Tarih-i Sistan'ın, Türk tarihinin bu coğrafyada cereyan eden kesitiyle olan

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi. ozerrmehmet@hotmail.com

¹ Osman Gazi Özgüdenli, "Sistan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 37, Ankara 2009, s. 274.

alâkası, bu kitabı tanıtma ve tahlil etmemize en büyük vesile olduğunu itiraf etmemiz gerekir.

Sistân'ın ne zaman, nasıl ve kim tarafından kurulduğu hakkındaki bilgiler, okuyucunun ilk bakışta merakını gideren orijinal ve önemli detaylar içerir. Eserin ilerleyen kısımlarında İslam devletlerinin bölgedeki egemenlikleri ve rolleri üzerinde durulur. Sırasıyla Hulefa-i Raşidin Dönemi, Emeviler, Abbasiler hakkındaki anlatımlardan sonra, 833 senesinde bölgede hüküm sürmeye başlayan Tahiriler ve 861 senesinde bölgeyi hâkimiyet altına alan Saffariler ele alınmıştır. Özellikle Saffariler tarihini çalışacak bir araştırmacı için eser, detaylı ve dakik bilgiler içerdiğinden, birinci derecede kaynak niteliği taşıyacak türdendir. Bunun yanı sıra eserin, bölgede kurulan Türk İslam Devletleri'nden Gazneliler, Selçuklular ve Harezmşahlar tarihi açısından da önemi büyüktür. Eserin ilk bölümünün Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in Sistân'da adına hutbe okuttuğu zaman kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Eserin müellif ya da müelliflerinin kendilerinden önceki döneme ait kaynaklara başvurmaları Selçuklu tarihinin karanlık taraflarını aydınlatma bakımından eserin kıymet derecesini bir kat daha arttırmaktadır.²

Tarih-i Sistan, ilk defa 1881-1884 tarihleri arasında Tahran'da İran gazetesinde tefrika şeklinde yayınlanmıştır. Eserin tamamı 1935 yılında Muhammed Takî Bahar tarafından Tahran'da yayınlanmıştır. Tarih- Sistan'ın Paris ve Tiflis'te de birer nüshası bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Princeton Üniversitesi'nde eser hakkında çalışılan bazı doktora tezleri bulunmaktadır. Bunların ilki 1939 yılında Yahya Armajani tarafından *A Critical Study And Translation of the Arabic and Persian Sources Concerning the Saffârid Period* adıyla, diğeri 1941 yılında R. Park Johnson tarafından hazırlanan *A Critical And Explanatory Translation of Portions of the Anonymous Ta'rih-i Sistan* adlı çalışmadır. Milton Gold eserin tamamını İngilizce'ye tercüme ederek yayınlamıştır. Muhammed Takî Bahar tarafından yayınlanan eser Fatıma Sefâî ve Mino Ercûmendî tarafından yayınlanmıştır.³

² Kaynaklar için bkz. **Târih-i Sistân**, s. 22-28.

³ **Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken**, Ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya 2017, s. 153-154; Tülay Metin, "Tarih-i Sistan'da Selçuklular İle İlgili Bilgiler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 35, Konya 2014, s. 312-313; **Târih-i Sistân**, Çev. Vural Öntürk, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018, s. 13-29.

Eserin Selçuklular ile ilgili kısmı Tülay Metin tarafından bir dergide makale olarak yayınlanmıştır.⁴

Eserin Türkçe Tercümesinin Kapsamı: Eserin Türkçe tercümesi, giriş, iki bölüm ve sonuçtan ibarettir. Giriş bölümünde Sistân bölgesinin coğrafi konumu, Sistân'ın Müslümanların eline geçişi, Sistân'da hâkimiyet süren çeşitli İslam devletleri ve bu devletler hakkında kısa malumat bulunmaktadır. İlk bölümde, eser hakkında bilgi, çeşitli zamanlarda yayınlanan nüsha ve baskıları, günümüz ilim dünyasına kazandırılması, eserin yazımında istifade edilen kaynaklar ve bu kaynaklar hakkında açıklamalar yer alır. İkinci bölümde ise, asıl tercüme kısmı bulunur. Sonuç kısmında ise eserin önemi dile getirilir.

Eserin Önemi: Ortaçağ İslam Tarihini çalışmak isteyen bir araştırmacı için eser temel kaynaklardan biridir. Özellikle dönemin ve bölgenin önemli olaylarının tasviri açısından bir başucu kitabı olarak nitelendirilebilir. İslam tarihi açısından eserin bizlere sunmuş olduğu bilgi, dönemin birçok olayının aydınlatılmasında bizlere ışık tutar. Daha önce de belirttiğimiz üzere başta Tahiriler, Saffariler, Abbasiler, Gazneliler, Selçuklular vb. devletlerin Sistân üzerindeki politikalarının değerlendirilmesi açısından büyük öneme sahip olan eser, aynı zamanda bölgede bulunan yerel hanedanların aralarındaki çekişmenin açığa kavuşturulması bakımından da önem taşır.

Eser de burada dile getirdiğimiz ya da yer veremediğimiz pek çok bilgi bir yana, eserin objektifliğine gölge düşüren en önemli yanı: eserin müellifi ya da müelliflerinin bölgeye Türklerin gelişini bir felaket olarak nitelendirmeleridir. İslam fetihleriyle önce Arap sonra da Samaniler ile birlikte Fars etkisi altına giren bölgedeki iç mücadeleler uzun uzadıya anlatılır. Dolayısıyla okuyucular, Arap ve Fars egemenliğinin etkin olduğu dönemlerde bölgenin ne derece karışık olduğunu kolaylıkla fark edeceklerdir. Oysa bölgeye Türklerin gelişi burada bir denge unsuru oluşturmuş ve sükûnetin hakim olmasını sağlamıştır. Kanaatimizce eserin müellif veya müelliflerinin Türkler'e karşı geliştirdiği bu bakış açısının iki önemli sebebi olabilir. Bunlardan ilki Sünni İslam'ı benimseyen Türkler'e karşı farklı bir mezhebe mensubiyet, ikincisi ise, mensubu olunan milliyet asabiyeti.

⁴ Tülay Metin, "Tarih-i Sistan'da Selçuklular ile İlgili Bilgiler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 35, Konya 2014, s. 309-340.

Müellif Arap hâkimiyeti döneminde Sistân'da bolluk ve refah olduğunu ve Sistân'ın yaşanası bir bölge olduğunu ifade etmektedir. Oysa bölge hakkındaki diğer kaynaklarda Arap hâkimiyeti döneminde bölgede kargaşanın hüküm sürdüğü açık ve nettir. Dolayısıyla müellifin bu tavrıyla açıkça Arap milliyetçiliği götüğü görülmektedir.

Eserin İçeriği: Müellif, eserin tercümesine Sistân şehrinin kuruluşu, şehri kuran kişi olarak nitelendirilen Gerşasb'ın hikâyesi, ilk Sistân şahları ve bu şahların Afrasiyab ile olan mücadeleleri hakkında bilgi vermeye başlar. Sistân şehrinin Hz. Nuh ve Hz. Süleyman dönemleri hakkındaki rolünden bahseden müellif, bu kısımdan sonra ise Sistân şehri hakkında bilgi verir. Sistân şehrini diğer şehirlerden ayıran iklim, coğrafi konum, nehirleri, dağları ve bazı özel coğrafi nehirlerin varlığı hakkında açıklama yapar. Bu noktadan sonra ise Sistân şehrinin diğer adları, sınırları, kentin bölgeleri, köyleri, ülkede gelir dağılımı gibi sayısal istatistikler hakkında bilgi verir.

Şehir ile ilgili bu özel bilgilerden sonra Sistân'ın İslam öncesi dönemlerinden, bölgede yaşayan halkın âdetlerinden bahsedilir. Bundan sonra İslami dönem ele alınır. Hz. Peygamber, ve Hulefa-i Raşidin dönemi konu edinilir. Bu çerçevede Hz. Osman dönemine ayrıntılı bir şekilde değinilir. Zira bölge, O'nun döneminde fethedilmiştir. Hz. Ali dönemi olayları da geniş yer bulur. Bunların yanı sıra müellif, Sistân'a gelen birçok önemli İslam Devleti komutanları hakkında bilgi verir. Bu hadiselerden sonra hilafetin Emevilere geçişi anlatılır. Eser görüldüğü üzere sadece bir şehir tarihi değil, dönemin olaylarının anlatılması bakımından aynı zamanda bir vekayînâme olarak nitelendirilebilir. Hz. Muaviye'nin halifeliğinin başlamasıyla birlikte Sistân'a atanan yöneticiler ve bu yöneticilerin Sistân'a gelişi, Sistân'daki faaliyetleri hakkında anlatım yapılır. Müellif, sırasıyla başa geçen Emevi Halifelerini ve bu halifeler tarafından Sistân'a atanan yöneticiler hakkında bilgi verir. Özellikle Sistân'a gelen Kuteybe b. Müslîm hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Müellif Sistân'da yaşanan iç meselelere de ışık tutar. Bu dönemde Sistân'da yaşayan Beni Temim ve Beni Bekr kabileleri arasındaki kargaşadan pasajlar anlatılır. Emevi hilafetinin sona erışı ve Abbasi hilafetinin başlangıcıyla birlikte bölgede yeni bir dönem başlar. Müellif tıpkı Emeviler bahsinde anlattığı gibi Abbasiler döneminde de

Sistân'a atanan yöneticiler hakkında bilgi vermeye devam eder. Sadece Sistân'a atanan yöneticileri vermekle kalmayıp, Abbasiler'de başa geçen halifeler hakkında da bize önemli malumat vermektedir. Her halifeyi tek tek anlatan müellif, halifelerin Sistân üzerindeki tasarrufları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Burada bir husus çok önemlidir. Özellikle hilafet makamıyla Hariciler arasındaki mücadeleler bu eserde çok detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Eserde Haricilerin lideri Hamza el-Harici ile Abbasi halifesi Harun er-Reşid'in birbirlerine yazmış olduğu mektuplar bulunmaktadır.

Abbasi Halifeliği içinde kurulmuş olan ilk müstakil hanedanlık Tâhiriler'dir (821-873). Dönemin veziri Ahmed b. el-Halid'in çabalarıyla Tâhir, Horasan ve Sistân üzerine vali tayin edilmiştir. Müellif, eserin bu kısmında Tâhiriler hanedanı ve Sistân'daki faaliyetleri hakkında bizlere bilgi vermeye başlar. Tâhirilerin bölgedeki yönetimleri, bölgede kavimler arası yaşanan mücadeleler, Muhammed b. Tâhir'in hapsedilip ortadan kaldırılması gibi olaylar hakkında önemli bilgiler dikkat çeker.

Sistân merkezli olmak üzere Yakub b. Leys es-Saffâr tarafından Saffârililer kurulmuştur. Yakub ve kardeşi Amr zamanla bölgenin en güçlü devletleri arasına girdiler. Eserin bu kısmında Saffârililer'in bölgedeki faaliyetleri, başta Tâhiriler, Abbasiler, Hariciler olmak üzere devletlerle olan münasebetleri ve mücadeleleri anlatılmaktadır. Sistân'da Saffâri hâkimiyetinin sürdüğü esnada bölge Samaniler tarafından iki kez ele geçirilmiştir. Saffâri tarihinin anlatılmasından sonra ise bölgede Samaniler hüküm sürmeye başlamıştır. Müellif, Sistân'da Samaniler devrinin izahına da girişmiştir. Bu dönemde Sistân'daki mücadeleler bakımından önemli bilgiler içerir.

Müellif, bu mücadeleleri anlattıktan sonra Gazneliler ve Sultan Mahmud'un bu bölge üzerindeki tasarruflarını anlatmaya geçer. Bu bölgede Emir Tahir isimli birisinin bölgedeki faaliyetlerini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Sonuç olarak bölge Gazneli Mahmud'un etkisi altına girer ve böylece Sistân'da Türk hâkimiyeti resmen başlamış olur. Bölgedeki diğer hanedanlıklar gibi Gazneli hükümeti tarafından Sistân'a gönderilen yöneticiler, görevliler hakkında bilgi verilmeye devam edilir. Eserin devam eden bu bölümünde Gazneli -Selçuklu mücadelesi yer alır ve bölgede Selçuklu hâkimiyeti başlar. Selçuklu Devleti'nden Ertaş'ın bölgeye gelişi, Emir Mevdud ile mücadeleleri anlatıldıktan sonra Tuğrul Bey'in bölgeye gelişi kaleme alınmıştır.

Bölgede yaşanan çeşitli savaşların (Bedeh Savaşı, Cüveyn Savaşı, Piş-i Zirih Savaşı) anlatımından sonra Çağrı Bey'in bölgeye gelişi, adına hutbe okutması ve bu dönemde Sistân'da yaşanan diğer olaylar aktarılır. Müellif bu bahislerden sonra Gurlular, Harezmsahlar ve Moğolların bölgeye düzenlediği akınlar hakkında nispeten daha kısa bilgiler verir. Moğollar Sistân'ı iki kez katliama tâbi tutmuştur.

Sonuç olarak eser, geçmişteki önemli mücadelelerin, hadiselerin, şahısların anlatımı bakımından son derece mühimdir. Arap, İran ve Türk hanedanlarına ev sahipliği yapan Sistân'ın bazen parlayan, bazen kararar talihinin ve tarihinin kelimelere yansıyan halidir.

KAYNAKÇA

- METİN, Tülay, "Tarih-i Sistan'da Selçuklular İle İlgili Bilgiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, Konya 2014, s. 309-340.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Sistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 37, Ankara 2009, s. 274-276.
- Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken, Ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, Konya 2017.
- Târih-i Sistân*, Çev. Vural Öntürk, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018.

Vural Öntürk

سیرانی مانی

شهر و بندیک

Târîh-i Sistân

دین دکلار تخریب منی مسی لار
بزه دی ادمه موران دور
بی جانی صرجه اشو

